

*Поворознюк Р. В.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД ДО ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИХ ПРОБЛЕМ МЕДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню когнітивно-дискурсивного підходу в медичному перекладі. Досліджено вплив жанрово-стильових характеристик медичних текстів на термінологічну варіативність, функцію, прагматику та риторичне оформлення цільового матеріалу.

Ключові слова: медичний переклад, концептуалізація, концептуальна репозиція, трансжанр.

Постановка проблеми. Медицина як наукова дисципліна характеризується різноплановою реалізацією в межах як дослідницької, так і практичної діяльності. Їй властиві утилітарні завдання на кшталт стримування, нейтралізації й контролю захворювань та поведінкових порушень, а також об'єктивна доказова база: спостереження хворих, тлумачення отриманих даних, абстрактні висновки з гіпотетичних та експериментально підтверджених суджень, генералізація фактів щодо витоків і вирішення проблем охорони здоров'я.

Отже, можна стверджувати, що медицина належить до епістемологічного спектра, в якому нова інформація загалом є похідною від попередньо отриманої. Отже, медичний дискурс, чи не найчастіше серед інших типів спеціалізованого дискурсу, залежний від гетерогенних та диверсифікованих дискурсивних виявів, за якими стоять різнооприятлені епістемічні чинники. Ступінь їхнього оприятлення визначає метод концептуалізації понять, видів діяльності та ролей безпосередніх учасників медичних процесів, риторичні засоби оформлення медичних текстів та прагматичний ефект, який ці тексти повинні спричинити в конкретному контексті (медико-фармакологічне дослідження, викладання в медичних ЗВО, лікування хворих, інформування широкого загалу тощо). Унаслідок розбіжності мовних кодів та біомедикокультурних складників вихід медичної комунікації на інтерлінгвальний рівень ускладнюється, а мовнокультурне посередництво не завжди виявляється досяжним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Статус медичного перекладу як окремої наукової дисципліни лише останнім часом утверджується в Україні, проте його методологія та жанрово-стильові проблеми активно розроблялися у світі вже не одне десятиріччя. Серед основних напрямів вирізняємо дослідження жанрово-стильової доміанти окремих медичних текстів в інтралінгвальній (редакційні статті в галузевих виданнях [12], науково-дослідницькі статті [20], описи клінічних випадків [14]) та інтерлінгвальній площині [15]. Універсальні й культурно забарвлені комунікативні аспекти медичного дискурсу висвітлено в дослідженнях чинників ситуації «медична консультація» [10], «надання медичних послуг у лікувальному закладі» [19; 23]. Концептуальні засади перекладацької транс-

фери спеціалізованої інформації через популяризацію вивчали саме в застосуванні до медичних текстів, визначаючи стратегії й тактики перероблення інформації в бік доступності для невідготованого читача [11; 19]. Теоретична методологія когнітивістики (здебільшого в зіставних проявах) уможливила розроблення теоретичних моделей аналізу глобальних та культурно-специфічних виявів медикалізації [13], тоді як дискурсивний аналіз наукових (академічних) текстів заклав основу досліджень письмового медичного перекладу [17].

Мета статті полягає в тому, щоби виконати комплексний аналіз жанрово-стильових особливостей медичного перекладу, скориставшись когнітивно-дискурсивним підходом.

Виклад основного матеріалу. Медичний переклад передбачає обмін спеціалізованою інформацією різного ступеня фахової складності між учасниками, що стоять на різних щаблях розвитку їхньої медичної обізнаності. Водночас за медичним перекладачем закріплені позиції експерта, транслятора й достовірного джерела, хоча насправді кожна з цих позицій може бути піддана сумніву з огляду на брак медичної освіти або фахової компетенції, а також надмірну залученість перекладача в процес захисту інтересів однієї зі сторін комунікації. Перелічені хиби, у свою чергу, позначаються на жанрово-стильовому оформленні медичних текстів у цільовій культурі.

Так, у контексті медико-фармакологічного дослідження (комунікація «фахівець – фахівець») спеціалізоване знання формується обопільно учасниками комунікації, а потім поширюється серед членів фахової спільноти з імпліцитним переконанням у його доказовості й валідності. Мовне оформлення даного знання несе відбиток превалюючого епістемічного аспекту його отримання. Медичний перекладач за таких обставин не може втручатися в комунікацію, оскільки не має доступу до спеціалізованого знання, а також не може самостійно впевнитися в ступені його доказовості. Тому його втручання не може вважатися співавторством, радше більш-менш послівним ретранслюванням оригіналу.

Не менш важливо те, що медичні дослідження породжують інновації, які закріплюються в мові у вигляді біомедичних концептів, чия репрезентація має відповідати жанровим та дискурсивним очікуванням цільової аудиторії. Серед фахових реципієнтів-медиків поширене ототожнення технологічних інновацій із термінологічними новотворами (найчастіше запозиченими) унаслідок схожості їх безперервного, прогресивного й покрокового проникнення в медичну галузь, свідомість і в мову. Водночас індивідуальна творчість перекладача, яка ґрунтується на «відчутті наукового поступу й очікуванні його виявів», фактично нівелюється. Медичний перекладач лише «створює

достовірне тло погодженого знання, на якому інновація не загубиться й не виглядатиме недоречною» [17, с. 85].

Мова медико-фармацевтичних протоколів є чіткою, лаконічною й недвозначною, оскільки в даному контексті референційна функція є основною, якщо не єдиною:

Blocking the function of these immune cells may help to reduce the joint inflammation caused by your RA. GDC-0853 is an experimental drug, which means health authorities have not approved the use of GDC-0853 by itself or in combination with MTX for the treatment of RA [9, с. 4].

Блокування функції цих імунних клітин може допомогти зменшити запалення суглобів, спричинене РА. Препарат 60С-0853 є експериментальним препаратом. Це означає, що препарат 60С-0853 поки що не схвалений органами охорони здоров'я для використання під час лікування РА окремо або в поєднанні з МТК [2, с. 5].

Натомість аттитудинальна, персуазивна й афективна функції є зниженими як у науково-дослідницьких статтях, спрямованих на «висування гіпотез, виходячи із проведеного дослідження» [12, с. 61], так і в редакційних (*medical editorials*), спрямованих на «оцінку даних гіпотез, критичний коментар щодо подій, які становлять інтерес для галузі, вирішення оптимальних методик та підкріплення їх посиленнями з наукової літератури» [15, с. 98].

Dengvaxia immunisations were halted last year, as the Philippines launched an investigation into what caused the deaths [22].

У минулому році вакцинувати препаратом Dengvaxia припинили, оскільки Філіппіни розпочали розслідування причин смерті дітей [3].

Медичний переклад в освітньому контексті (комунікація «фахівець – новачок», «фахівець – майбутній фахівець») позначений іншим асортиментом комунікативних стратегій. У його основі лежить забезпечення двох паралельних завдань: сприяння ефективному опануванню галузевих понять, об'єктів та методик, а також уможливлення подальшої їх репрезентації або обговорення. Метакомунікація в освітньому контексті превалює над традиційною комунікацією, оскільки «медична дискурсна спільнота вимагає активної участі своїх членів як у дослідженнях, так і в описі цих досліджень» [20, с. 353].

Genes, which we get from our parents, sometimes control the way we react to or handle a medicine. Pharmacogenetics is the study of the differences in how our bodies respond to or handle medicines [16, с. 2].

Гени, які ми успадковуємо від своїх батьків, іноді можуть контролювати нашу реакцію на препарат або поведінку препарату в організмі. Фармакогенетика – це вивчення відмінностей у реакціях нашого організму на ліки або в його взаємодії з ліками [8, с. 3].

Саме в межах освітньої парадигми двомовної медичної комунікації зародилася суперечлива ідея зіставлення успішності перекладачів із медичною та немедичною освітою, з якою ми категорично не погоджуємося, оскільки, крім референційного складника, перекладацька компетенція має ще й трансферний (тобто суто перекладацький) складник, яким не можна оволодіти без спеціальної підготовки.

Радше медичні перекладачі здатні навчити студентів-медиків тому, як оформлювати результати їхніх досліджень відповідно з вимогами передбачуваного джерела публікації (висловлювати рекомендації, підкріплювати їх доказами тощо),

а також інформувати невідготовлених реципієнтів, які до того ж не володіють мовою медичного закладу, належать до іншої біомедичної культури, переконуючи їх і забезпечуючи комплаєнс (відданість лікуванню) [14].

They misinterpret people stepping back or turning away when in real cases of halitosis this isn't the way people tend to react [25].

Іноді люди просто неправильно трактують поведінку свого співрозмовника, який відвернувся або відсунувся під час розмови. У реальних випадках галітозу – медична назва неприємного запаху з рота – люди зазвичай реагують інакше [1].

Під час консультації в стінах лікувального закладу (комунікація «фахівець – нефахівець (пацієнт)») перекладач змушений вдаватися до численних адаптацій, щоби відповідати контекстуальним вимогам комунікативно нерівноправної ситуації. Усі вони впливають із недостатньо розвинутої медичної обізнаності пацієнтів, неспроможності досягнути медичний код (спеціальну термінологію, невербальні імпліцитні сигнали), фізичної та психологічної вразливості та «прагнення захищеності» [19, с. 119]. Саме ці аспекти медичної комунікації змусили західних теоретиків перекладознавства віднести медичний переклад до парадигми «громадського перекладу», покликаною захищати права соціально маргіналізованих груп населення. Необхідно також усвідомлювати тісний зв'язок перекладача зі слабкою ланкою комунікації (пацієнтом) унаслідок спільного етнокультурного походження або (відносного) браку спеціальних знань.

Можемо припустити, що переклад медичної консультації є ланцюжком двох паралельно здійснюваних тлумачень: лікар намагається розшифрувати неточності й хибні описувані пацієнтом симптомів, а перекладач – одночасно чітко, недвозначно й прозоро передати інформацію від пацієнта лікарю, а також, виходячи з передбачуваного ступеня медичної обізнаності, адаптувати повідомлення від лікаря пацієнту, «надаючи пояснення мовою останнього» [19, с. 118].

The World Health Organization reported last year that drinking can increase your risk of depression and anxiety, liver cirrhosis, pancreatitis, suicide, violence, and accidental injury [18].

Доповіді Всесвітньої організації охорони здоров'я відзначають, що пияцтво підвищує ризик депресії і тривоги, цирозу печінки, панкреатиту (запалення підшлункової залози), самогубства, насильства і травм унаслідок нещасних випадків [6].

Виходячи з наведеного вище постулату, медичний перекладач ефективніше досягатиме своєї мети – забезпечення двомовного посередництва – шляхом вираження емпатії, а не «відстороненої опіки», яка асоціювалася із професійністю медичного перекладача протягом попередніх років [10]. Емпатія перекладача допомагає пацієнтам «вільно висловлюватися щодо свого стану» й забезпечує «чітку діагностику, дотримання курсу лікування й, у перспективі, вищий ступінь задоволення пацієнтів, оптимальний терапевтичний ефект і швидше видужування» [23, с. 141].

Медичний дискурс, зорієнтований на непрофесійного реципієнта (комунікація «фахівець / нефахівець – нефахівець»), зазвичай має функцію інформування, а отже, може бути поділений на дві групи згідно з інтересами реципієнта й подальшими шляхами застосування спеціальної інформації. Тексти, що належать до першої групи, використовуються реципієнтами у вигляді опори, за допомогою якої вони ухвалюють рішення й обирають доступні медичні опції (інформаційні матеріали

для широкої громадськості, веб-сайти із самолікування й самоглядю (тощо) для практичного впровадження в систему їх лікування або догляду. Натомість друга група медичних текстів застосовується реципієнтами для розвитку їхньої медичної обізнаності в суто спекулятивному напрямі, «із цікавості» (науково-популярні медичні тексти).

Переклад текстів обох груп позначений стратегією популяризації, оскільки доносить фахову інформацію до когнітивно й лінгвально дискордантної групи осіб (від фахівців до нефаківців), а також має додаткову персуазивну мету. Так, інформативні листівки, присвячені збору органів або переливанню крові, а також боротьбі з різноманітними видами залежності, включають як наукову інформацію (причини, наслідки, перспективи лікування (подолання)), так і промовістичну (переконання в необхідності певних дій), технічну й організаційну (покрокове роз'яснення процедури).

Популяризація прямо стосується перекладу, оскільки полягає в «трансформації спеціалізованого знання в «побутове», «нефахове» знання» [11, с. 370]. У межах популяризації змінюється не стільки зміст тексту, скільки його риторична репрезентація (у тексті МП з'являються пояснення, дефініції, переформулювання).

As well as detecting the four main tastes, each taste bud can also detect the most recently discovered taste, umami – the taste that makes savoury foods like parmesan [26].

Окрім чотирьох основних смаків, кожен смаковий сосочок може розрізнити й нещодавно виявлений п'ятий смак, який дістав назву *умамі*. Це смак білкових речовин, наприклад, пармезану [4].

З погляду прагматики різновекторні репрезентації біомедичних концептів є засобами посилення персуазивного ефекту й контекстуальної репозиції заради налаштування до очікувань, потреб та рівня розвитку медичної обізнаності реципієнтів. Поза тим, у контекстуальній репозиції можна розпізнати відгомін стигматизації окремих виявів поведінки (представленої у вигляді патології), що, за парадигмою критичного дискурсивного аналізу, досягається шляхом утворення когнітивного фрейму «симптоми – діагноз – лікування», який, у свою чергу, може привести до ігнорування й заборони деяких лікувальних методик [13].

For women of childbearing potential (including those who have had a tubal ligation) [24, с. 2].

Для жінок зі збереженою репродуктивною функцією (зокрема, тих, кому зроблено *перев'язку маткових труб*) [7, с. 3].

Що ж до впливу таких комунікативних чинників, як канал та засіб передавання інформації, є ціла група перекладних жанрів (трансжанрів) медичних текстів, чії стилеві характеристики визначаються саме умовами реалізації. Так, комп'ютерно генеровані жанри (блоги, форуми, пости в соцмережах медичної тематики), незалежно від їхнього змісту й статусу автора (фахівець, пацієнт), позначені прямою адресацією, діалогічним характером подання інформації й інклюзивністю, яка передбачає широку адаптацію оригінального матеріалу.

Scientists have engineered an antibody that attacks 99% of HIV strains and can prevent infection in primates. It is built to attack three critical parts of the virus - making it harder for HIV to resist its effects [21].

Науковці розробили *антитіла*, які атакують 99% штамів вірусу імунodefіциту людини і здатні запобігти інфекції

в приматів. Ці сполуки збудовані так, щоби вражати три критичні частини вірусу. Завдяки цьому йому важче опиратися антитілам [5].

Як бачимо з наведеного прикладу, перекладач, вочевидь, не має необхідної фахової компетенції (вживає неточності й буквализми), проте відчуває потребу розтлумачити абрєвіатуру для читачів без медичної освіти.

Отже, застосувавши когнітивний і дискурсивний аналіз до перекладу медичних текстів, ми зробили такі **висновки**:

1. Медицина належить до епістемологічного спектра, в якому нова інформація загалом є похідною від попередньої отриманої, що актуалізує чинник інтертекстуальності в медичному перекладі. У своїх рішеннях щодо жанрово-стилістичного оформлення, термінологічного складу й риторичних засобів перекладач медичних текстів відштовхується від дискурсно-жанрових очікувань рецептивної аудиторії.

2. Індивідуальна творчість медичного перекладача виявляється в застосуванні варіативності під час відтворення біомедичних концептів. Водночас на неї впливають новизна й прийнятність конкретного концепту, експертний статус реципієнта, канал і засіб передавання інформації.

3. Контекст побутування медичних текстів нерідко трансформується в процесі надходження медичної інформації до джерела, що ускладнює вихід медичної комунікації на інтерлінгвальний рівень. Але шляхом влучного застосування стратегій і тактик (як комунікативних, так і суто репродуктивних) медичний перекладач може здійснити контекстуальну репозицію, у результаті якої медичний жанр матиме нове життя в рецептивній культурі.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямі. Результати дослідження можуть слугувати методологічним підґрунтям удосконалення практики перекладу медичних текстів та підготовки перекладачів, зокрема у викладанні нормативних дисциплін, а також дисциплін вільного вибору студента, серед яких «Теорія перекладу», «Техніка перекладу», «Актуальні питання перекладознавства», «Жанрові теорії перекладу», «Науково-технічний переклад», а також спецкурсів із перекладу медичних текстів.

Література:

- 4 міфи про неприємний запах з рота. *BBC News Україна*. 07.10.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-41529634> (дата звернення: 22.02.2018).
- Анотація мультицентрового дослідження «Вивчення ефективності й безпеки препарату «Найзилат» у пацієнтів з остеоартрозом колінних суглобів чи ревматоїдним артритом». 2015. 12 с.
- На Філіппінах вправ рівень шеплень через французьку вакцину. *BBC News Україна*. 05.02.2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42942154> (дата звернення: 21.02.2018).
- Наукова помилка: чи дійсно на язичку є зони смаків? *BBC News Україна*. 19.10.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-41665560> (дата звернення: 22.02.2018).
- Науковці розробили антитіла, які атакують 99% штамів ВІЛ. *BBC News Україна*. 22.09.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-41359351> (дата звернення: 23.02.2018).
- Скільки алкоголю справді не шкодить здоров'ю? *BBC News Україна*. 14.10.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-41615100> (дата звернення: 24.02.2018).
- Форма інформованої згоди на подальше спостереження при вагітності. Пер. укр. Л. Доломан. 2012. 5 с.
- Інформована згода на фармакогенетичне наукове дослідження / Хьюман Дженом Сайенсиз, Інк. Пер. укр. Л. Доломан. 2013. 6 с.

9. Annotation for Multicenter Study “Evaluation of Efficacy and Safety of Niselat in Patients with Knee Osteoarthritis or Rheumatoid Arthritis”. 2015. 14 p.
10. Impact of Communication Training on Physician Expression of Empathy in Patient Encounters / Kathleen Bonvicini (eds). *Patient Education and Counselling*. 2009. № 75. P. 3–10.
11. Calsamiglia Helena, Van Dijk Teun. Popularization Discourse and Knowledge about the Genome. *Discourse and Society*. 2004. № 15/4. P. 369–389.
12. Carter-Thomas Shirley, Rowley-Jolivet Elizabeth. A Syntactic Perspective on Rhetorical Purpose: The Example of if-Conditionals in Medical Editorials. *Ibérica*. 2014. № 28. P. 59–82.
13. Conrad Peter, Barker Kristin. The Social Construction of Illness: Key Insights and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behavior*. 2010. № 51. P. 67–79.
14. Gardner Sheena. A Pedagogic and Professional Case Study Genre and Register Continuum in Business and in Medicine. *Journal of Applied Linguistics and Professional Practice*. 2012. № 9/1. P. 13–35.
15. Giannoni Davide S. Medical Writing at the Periphery: The Case of Italian Journal Editorials. *Journal of English for Academic Purposes*. 2008. № 7. P. 97–107.
16. Informed Consent for Pharmacogenetic Research. *Human Genome Sciences*. 2012. 6 p.
17. Hyland Ken. Disciplinary Discourses. Social Interactions in Academic Writing. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2004. 232 p.
18. Is alcohol actually bad for you? *BBC News*. September 2, 2015. URL: <http://www.bbc.com/future/story/20150901-is-alcohol-really-bad-for-you> (viewed on February 24, 2018).
19. Lassen Inger. “I’m a nurse and I have the responsibility”: Human Identity and Non-human Stakeholder Agency in Healthcare Practice. *Journal of Applied Linguistics and Professional Practice*. 2012. № 9/1. P. 105–126.
20. Semantic Sequences and the Pragmatics of Medical Research Article Writing / Davide Mazzi Davide (eds). *Insights into Medical Communication*. Bern : Peter Lang, 2015. P. 353–368.
21. New antibody attacks 99% of HIV strains. *BBC News*. September 22, 2017. URL: <http://www.bbc.com/news/health-41351159> (viewed on February 23, 2018).
22. Philippines gripped by dengue vaccine fears. *BBC News*. February 3, 2018. URL: <http://www.bbc.com/news/world-asia-42929255> (viewed on February 21, 2018).
23. Pounds Gabrina. Empathy as “Appraisal”: A New Language based Approach to the Exploration of Clinical Empathy. *Journal of Applied Linguistics and Professional Practice*. 2010. № 7/2. P. 139–162.
24. Pregnancy Follow-up Informed Consent Form. 2012. 7 p.
25. The biggest myths about bad breath. *BBC News*. October 4, 2017. URL: <http://www.bbc.com/future/story/20171004-the-biggest-myths-about-bad-breath> (viewed on February 22, 2018).
26. The real truth about whether our tongues have “taste zones”. *BBC News*. October 12, 2017. URL: <http://www.bbc.com/future/story/20171012-do-our-tongues-have-different-taste-zones> (viewed on February 22, 2018).

Поворозніук Р. В. Коммуникативно-дискурсивний підхід к жанрово-стильовим проблемам медичинського перекладу

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню когнітивно-дискурсивного підходу в медичинському перекладі. Исследовано впливання жанрово-стильових характеристик медичинських текстів на термінологічну варіативність, функцію, прагматику і риторическе оформлення целевого матеріала.

Ключевые слова: медичинський переклад, концептуалізація, концептуальна репозиція, трансжанр.

Povoroznyuk R. Communicative-discourse approach to solving generic and stylistic problems of medical translation

Summary. The article is laying foundation of cognitive-discourse approach to medical translation. The influence of generic and stylistic characteristics of medical texts on terminological variation, function, pragmatics and rhetorical devices of the target material is explored.

Key words: medical translation, conceptualization, conceptual repositioning, transgenre.